

فصلنامه پژوهشی تحقیقات گیاهان دارویی و معطر ایران
جلد ۲۰ شماره ۲، صفحه ۲۲۷-۲۱۳، (۱۳۸۳)

گیاهان دارویی استان بوشهر

کهزاد سرطاوی^۱ و فاطمه غلامیان^۱

چکیده

استان بوشهر در جنوب ایران و در حاشیه خلیج فارس و در گستره ارتفاعی از سطح دریا تا ۱۹۰۰ متر قرار گرفته است. این استان به دو بخش جلگه‌ای و کوهستانی تقسیم شده که خاک منطقه جلگه‌ای، شور و شنی - رسی و منطقه کوهستانی، شنی، گاهی رسی و آبرفتی است. جهت بررسی پراکنش گیاهان دارویی، استان بوشهر به چهار قسمت تقسیم‌بندی شده و بعد هر سال یک قسمت به طور کامل مورد بازدید قرار گرفت. طی بررسی مناطق استان و جمع‌آوری گونه‌های دارویی در سالهای ۷۴ تا ۷۸ تعداد ۷۰ گونه گیاه دارویی جمع‌آوری گردید. از این تعداد ۳۲ گونه علفی، ۱۷ گونه بوته‌ای، ۱۲ گونه درختچه‌ای، ۷ گونه درختی و ۲ گونه غده‌ای است. اطلاعات مربوط به فرم رویش، ارتفاع از سطح دریا و محل دقیق جمع‌آوری و نام محلی و ... ثبت گردید. همچنین اطلاعات اقلیمی منطقه برای بدست آوردن روابط اکولوژیکی گیاهان جمع‌آوری گردید. همراه با جمع‌آوری نمونه‌های گیاهان دارویی در استان بوشهر با مراجعه به افراد بومی مجرب و با سابقه در امر گیاهان دارویی، اطلاعاتی در زمینه‌های فصل برداشت و اندام مورد استفاده، جمع‌آوری و یادداشت گردید.

واژه‌های کلیدی: استان بوشهر، گیاهان دارویی، پراکنش

مقدمه

زندگی انسانها به طور مستقیم یا غیرمستقیم به گیاه وابسته است (مبین، ۱۳۷۴). گیاهان دارویی به دلیل دسترسی آسان و کم هزینه و مهمتر از همه عدم ایجاد عوارض جانبی مورد توجه است. افزایش عطاری‌ها و مغازه‌های فروش گیاهان دارویی و رشد میزان مصرف گیاهان دارویی مبین این واقعیت است که ارزش گیاهان دارویی روز به روز در حال افزایش است.

استان بوشهر با مساحتی حدود ۲۵۲۶۵۳ کیلومتر مربع در جنوب ایران و حاشیه خلیج فارس بین ۲۷ درجه و ۱۴ دقیقه تا ۳۰ درجه و ۱۶ دقیقه عرض شمالی و ۵۰ درجه و ۶ دقیقه تا ۵۲ درجه و ۵۸ دقیقه طول شرقی از نصف‌النهار گرینویچ قرار گرفته و از ارتفاع ۱۹۵-۰ متر از سطح دریا گسترش دارد.

در سیستم آمبرژه بخش غربی نوار ساحلی استان بوشهر جزء اقلیم بیابانی گرم و شدید و بخش شرقی و قسمتی از بخش غیرساحلی که شبانکاره را نیز در بر می‌گیرد جزء اقلیم بیابانی گرم میانه و قسمتهای بالاتر جزء اقلیم گرم خفیف منظور شده و اقلیم کوهستانی مرکزی استان، خشک معتدل تشخیص داده شده است.

استان بوشهر از نظر توپوگرافی، به سه بخش ساحلی، جلگه‌ای و کوهستانی تقسیم می‌شود. خاک منطقه جلگه‌ای شنی و کوهستانی رسی و آبرفتی است. میانگین بارندگی در استان بوشهر ۲۵۰ میلیمتر می‌باشد.

در راستای شناخت توان بالقوه گیاهان دارویی در استان بوشهر، طرح جمع‌آوری و شناسایی گیاهان دارویی اجرا شد. تأسیس بخش تحقیقات گیاهان دارویی و محصولات فرعی در مؤسسه تحقیقات جنگلها و مراتع در سال ۱۳۶۸ با اهداف شناساندن اهمیت گیاهان دارویی در کشور و نقش مهم آنها در اقتصاد، استفاده از گیاه درمانی به جای بلعیدن سموم شیمیایی، گسترش فرهنگ گیاه درمانی و آشتی دادن جامعه با طبیعت و گیاه موجب گردید تا حرکتها و اقدامات پراکنده و موردی، به صورت اساسی و پایه‌ای

درآمده و در جهت معرفی گیاهان دارویی، کاشت و برداشت اقتصادی و همچنین مصرف گیاهان دارویی به جای استفاده از داروهای شیمیایی سوق داده شوند.

مواد و روشها

طرح جمع‌آوری و شناسایی گیاهان دارویی از سال ۱۳۷۴ در استان بوشهر به اجرا درآمد. جهت افزایش پیشرفت کار و سهولت اجرای طرح، با استفاده از نقشه ۱:۲۵۰۰۰۰، استان بوشهر به چهار قسمت (از نظر مساحت تقریباً یکسان) تقسیم گردید و در هر سال یک قسمت مورد بررسی و تحقیق قرار گرفت. با شروع عملیات صحرایی سال اول شهرستان دشتستان، سال دوم شهرستانهای دشتی و تنگستان، سال سوم شهرستانهای کنگان و دیر و سال چهارم شهرستانهای بوشهر، گناوه و دیلم مورد بررسی قرار گرفت.

با انجام عملیات صحرایی در مناطق مختلف (از ارتفاع ۵ تا ۱۹۵۰ متر از سطح دریا) به جمع‌آوری نمونه اقدام گردید. با قیچی باغبانی شاخه کوچکی از گیاه که دارای گل یا میوه بود قطع گردید و در میان کاغذخشک کن یا روزنامه باطله در پرس قرار گرفت و یک شماره به آن اختصاص داده شد و همان شماره در دفترچه صحرایی نوشته شد و در کنار آن، خصوصیات گیاه اعم از ارتفاع از سطح دریا، وضعیت منطقه برداشت نمونه (کوهستانی یا دشت، سنگلاخی و ...) و حداقل دو گونه گیاه همراه، تاریخ جمع‌آوری و نام جمع‌آوری کننده یادداشت گردید. ۱۵ تا ۲۰ نمونه در پرس قرار داده و محکم بسته شد. ۳ تا ۴ ساعت بعد پرس را باز کرده و خشک‌کن میان نمونه‌ها تعویض گردید. و این کار چند بار تکرار شد تا نمونه‌ها کاملاً خشک شوند. برخی مواقع با کلنگ کوه نوردی یا بیلچه بخشهای زیرزمینی گیاهان از جمله ریزم یا پیاز آنها از خاک بیرون آورده شدند و خشک گردیدند. روش خشک کردن پیاز به این شکل است که پیاز قاچ

شده و در پرس قرار داده می‌شود و چند بار متوالی خشک کن آن را عوض می‌کنند تا خشک شود. جمع‌آوری نمونه‌های یک ساله با ریشه انجام گردید. پس از شناسایی نمونه‌های گیاهی، با استفاده از فلورهای معتبر (تحقیقات محلی، خاتم‌ساز، ۱۳۷۱، خاتم‌ساز، ۱۳۷۷، زرگری، قهرمان، ۱۳۶۹، ۱۳۷۲، ۱۳۷۳، ۱۳۷۵، مبین، ۱۳۵۸، مظفریان، ۱۳۷۳ و مهندسین مشاور آبرفت، ۱۳۶۳) نمونه‌ها روی مقوای گلاسه نصب شد و مشخصات کامل هرگونه (جمع‌آوری کننده، محل دقیق جمع‌آوری، تاریخ جمع‌آوری، کد هرباریومی، نام علمی، تیره و ارتفاع محل برداشت) در پایین و سمت راست مقوای گلاسه بر روی برچسب مخصوص هرباریوم یادداشت گردید. مقوای محتوی گونه‌های گیاهی شناسایی شده در پوشه‌های مخصوص و در کمدهای هرباریوم که تقسیم‌بندی آن براساس حروف الفبای تیره‌های شناسایی شده بود، قرار داده شد. نمونه‌های شناسایی شده در هرباریوم مرکز تحقیقات کشاورزی و منابع طبیعی استان بوشهر قرار گرفت.

نتایج

وجود گونه‌های گیاهی در هر منطقه با میزان بارندگی رابطه‌ای مستقیم دارد. میزان بارندگی در بخش وسیعی از مناطق جلگه‌ای تا غرب استان بوشهر بین ۲۰۰ تا ۲۵۰ میلیمتر می‌باشد. بخش بیشتر مناطق کوهپایه‌ای و کوهستانی استان بوشهر بین خطوط همباران ۳۰۰ و ۴۰۰ میلیمتر قرار دارند. پربارانترین مناطق استان در محدوده بسیار کوچک در ارتفاعات شرق برازجان و شمال خورموج با ۵۵۰ میلیمتر و کم بارانترین ناحیه استان در حوالی بندر طاهری با بارش سالانه کمتر از ۱۵۰ میلیمتر می‌باشد (مهندسین مشاور آبرفت، ۱۳۶۳).

از آنجا که در بخش کوهستانی استان بوشهر، ایستگاه‌های هواشناسی وجود ندارد و یا کامل نیست، برخی نقاط فاقد اطلاعات بوده و یا اطلاعات ناقص است. بنابراین در

این گونه موارد سعی شده است تا از نقشه‌های همباران و هم‌دما استفاده شود (مهندسین مشاور آبرفت، ۱۳۶۳).

فرم رویشی گیاهان دارویی استان که به صورت سنتی استفاده می‌شود به صورت علفی، بوته‌ای، درختچه‌ای، درختی و غده‌ای و پراکنش گونه‌های گیاهان دارویی استان بوشهر در جدول شماره ۱ آمده است.

در سالهای گذشته کشت گیاهان دارویی استان بوشهر به صورت محدود انجام می‌گرفت. اما اخیراً با گسترش فرهنگ گیاه دارویی، کشت و توسعه این گونه گیاهان در استان رونق گرفته است. از آنجا که گیاه دارویی صبرزرد بومی استان بوشهر می‌باشد، کشت این گونه دارویی توسط بومیان منطقه در اولویت قرار گرفته و گیاهان دارویی دیگری مانند رازیانه، سیاهدانه و زیره در مراحل بعد قرار می‌گیرند. نزدیک به ۲۰ هکتار رویشگاه طبیعی گیاه دارویی صبرزرد در سواحل استان بوشهر یافت می‌شود. همچنین گونه دارویی *Ruta calepensis* در ارتفاعات کوه گله‌دار از توابع شهرستان کنگان رویش دارد و یکی از گونه‌های اختصاصی استان محسوب می‌گردد.

جدول شماره ۱- پراکنش گیاهان دارویی استان بوشهر

فرم رویشی	میانگین حداقل و حداکثر دما (درجه سانتیگراد)	میانگین بارندگی سالیانه (میلیمتر)	ارتفاع از سطح دریا (متر)	محل جمع‌آوری	نام محلی	نام فارسی	نام تیره	نام علمی
علفی	۳۳	۴۵۰	۱۱۰۰	دشتستان - برازجان	راجونه	رازبانه	<i>Umbellifae</i>	<i>Foeniculum vulgare</i>
درختی	۲۹-۱۳	۴۰۰	۱۲۰۰	دشتستان - بزیر	بنک	بنه	<i>Anacardiaceae</i>	<i>Pistacia atlantica</i>
درختچه‌ای	۳۳-۱۳	۲۷۴	۴۵	تنگستان - اهرم	خرگ	استبرق	<i>Anacardiaceae</i>	<i>Calotropis procera</i>
بوته‌ای	۳۳-۱۳	۳۵۰	۶۰۰	دشتستان - آبگرم خیرک	بته	لباشیر	<i>Anacardiaceae</i>	<i>Pergularia tomentosa</i>
بوته‌ای	۳۳-۱۳	۲۷۰	۶۵	دشتستان - برازجان	لگجی	کور	<i>Capariaceae</i>	<i>Capparis spinosa</i>
درختی	۲۹-۱۳	۴۰۰	۹۰۰	کنگان - ریز	چرچر	خرنوب	<i>Leguminsae</i>	<i>Ceratonia siliqua</i>
علفی	۳۳/۳-۱۵	۲۷۴	۴۵	بوشهر - چاکوتاه	باوینک	بابونه	<i>Compositae</i>	<i>Anthemis sp.</i>
علفی	۳۳-۱۳	۲۷۴	۳۵	عالی شهر	خیارگرگو	ابوجهل هندوانه	<i>Cucurbitaceae</i>	<i>Citrullus colocynthis</i>

ادامه جدول شماره ۱

فرم رویشی	میانگین حداقل و حداکثر دما (درجه سانتیگراد)	میانگین بارندگی سالانه (میلیمتر)	ارتفاع از سطح دریا (متر)	محل جمع‌آوری	نام محلی	نام فارسی	نام تیره	نام علمی
درختچه‌ای	۳۳-۱۳	۳۵۰	۷۸۰	کنگان - جم	بادام گرینو	ریش بز	<i>Ephedraceae</i>	<i>Ephedra foliata</i>
درختچه‌ای	۳۳-۱۳	۴۰۰	۱۲۰۰	کنگان - جم	بادام گرینو	ریش بز	<i>Ephedraceae</i>	<i>Ephedra pachyclada</i>
درختچه‌ای	۳۳-۱۵	۲۷۴	۶۵	برازجان به بوشهر	کرنتی	کرچک	<i>Ephedraceae</i>	<i>Ricinus communis</i>
درختچه‌ای	۳۳-۱۳	۴۵۰	۱۱۰۰	دشتستان - خیرک	مورد	مورد	<i>Myrtaceae</i>	<i>Myrtus communis</i>
غده‌ای	۳۳-۱۳	۴۰۰	۹۰۰	کنگان - جم میر محمد	پیاز قبر	پیاز عنصل	<i>Liliaceae</i>	<i>Urginea maritime</i>
بوته‌ای	۳۳-۱۳	۲۷۴	۴۵	بوشهر - چاکوتاه	گل کلون	مور تلخ	<i>Labiatae</i>	<i>Teucrium orientale</i>
بوته‌ای	۳۳-۱۳	۳۵۰	۷۸۰	کنگان - جم	اوشه	اویشن شیرزی	<i>Labiatae</i>	<i>Zataria multiflora</i>
بوته‌ای	۳۳-۱۳	۳۵۰	۷۸۰	ارتفاعات کنگان	گل زرد	سداب ترکه‌ای	<i>Rutaceae</i>	<i>Haplophyllum canaliculatum</i>
بوته‌ای	۳۳-۱۳	۲۷۴	۴۵	بوشهر - چاکوتاه	هلپه	مریم نخودی	<i>Labiatae</i>	<i>Teucrium polium</i>

ادامه جدول شماره ۱

فرم رویشی	میانگین حداقل و حداکثر دما (درجه سانتیگراد)	میانگین بارندگی سالیانه (میلیمتر)	ارتفاع از سطح دریا (متر)	محل جمع آوری	نام محلی	نام فارسی	نام تیره	نام علمی
بوته‌ای	۳۵-۱۷	۱۹۴	۱۵	جنوب کنگان	گل سگله	شاخ بزی	<i>Liliaceae</i>	<i>Aloe vera</i>
بوته‌ای	۳۵-۱۳	۳۰۰	۴۷۰	جنوب کنگان	گل سگله	شاخ بزی	<i>Liliaceae</i>	<i>Aloe littoralis</i>
علفی	۳۱-۱۳	۴۵۰	۱۲۰۰	دشتستان - رود فاریاب	پیدم	پونه	<i>Labiatae</i>	<i>Mentha longifolia</i>
علفی	۳۱-۱۳	۴۰۰	۱۲۰۰	دشتستان - بزپر	گل سر زردو	بومادران	<i>Lomperitae</i>	<i>Achillea millefolia</i>
بوته‌ای	۳۱-۱۳	۴۰۰	۱۲۰۰	کنگان - هفت چاه، جم	سدو	سداب	<i>Rutaceae</i>	<i>Ruta chalepensis</i>
علفی	۳۱-۱۳	۵۷۴	۳۵	تنگستان - اهرم	رواتربک	تاج ریزی سیاه	<i>Solonaceae</i>	<i>Solanum nigrum</i>
بوته‌ای	۳۱-۱۳	۲۷۴	۳۰	گناوه - کوسفید	گل زرد	سداب بی کرک	<i>Rutaceae</i>	<i>Haplophyllum glaberrimum</i>

ادامه جدول شماره ۱

فرم رویشی	میانگین حداکثر دما (درجه سانتیگراد)	میانگین بارندگی سالانه (میلیمتر)	ارتفاع از سطح دریا (متر)	محل جمع آوری	نام محلی	نام فارسی	نام تیره	نام علمی
بوته‌ای	۳۱-۱۳	۳۵۰	۷۸۰	دشتستان - خیرک	چوشیرین	شیرین بیان	<i>Leguminsae</i>	<i>Glycyrrhiza glabra</i>
درختچه‌ای	۳۱-۱۷	۱۹۴	۱۵	کنگان - عسلویه	حنا	حنا	<i>Lythraceae</i>	<i>Lawsonia inermis</i>
علفی	۳۱-۱۳	۲۷۴	۳۵	تنگستان - اهرم	توله	ختمی	<i>Malvaceae</i>	<i>Malva parviflora</i>
بوته‌ای	۳۱-۱۳	۳۵۰	۷۸۰	دشتستان - خیرک	تیت اره	تمشک	<i>Rosaceae</i>	<i>Rubus</i> sp.
بوته‌ای	۳۱-۱۳	۴۰۰	۱۲۰۰	کنگان - کوه عسلویه	تخم شربتی	سالویا	<i>Labiatae</i>	<i>Salvia aegyptiaca</i>
بوته‌ای	۳۱-۱۳	۴۰۰	۱۲۰۰	کنگان - جم	مورتل	سالویا	<i>Labiatae</i>	<i>Salvia mirzayanii</i>
علفی	۳۱-۱۳	۳۵۰	۷۸۰	دشتستان - خیرک	انگور مار	فاشرا	<i>Cucurbitaceae</i>	<i>Bryonia dioica</i>
درختی	۳۱-۱۳	۴۵۰	۱۲۰۰	کنگان - کوه عسلویه	کلخنگ	کلخنگ	<i>Anacardiaceae</i>	<i>Pistacia khinjuk</i>
علفی	۳۱-۱۳	۲۷۴	۴۵	بوشهر - چاه کوتاه	اسفزه	بارهنگ	<i>Plantaginaceae</i>	<i>Plantago ovata</i>
علفی	۳۱-۱۳	۳۵۰	۷۰۰	دشتستان - آبگرم خیرک	گزگزوک	گزنه	<i>Urticaeae</i>	<i>Urtica urens</i>

ادامه جدول شماره ۱

فرم رویشی	میانگین حداقل و حداکثر دما (درجه سانتیگراد)	میانگین بارندگی سالیانه (میلیمتر)	ارتفاع از سطح دریا (متر)	محل جمع‌آوری	نام محلی	نام فارسی	نام تیره	نام علمی
درختی	۳۱-۱۳	۴۰۰	۱۱۰۰	کنگان-جم	کتک	انجیر	<i>Moraceae</i>	<i>Ficus carica</i>
درختچه‌ای	۲۹-۱۳	۴۰۰	۱۲۰۰	دشتستان- پشتکوه	تربیت	دافنه	<i>Thymelaceae</i>	<i>Daphneh mucronata</i>
درختی	۳۱-۱۳	۳۵۰	۶۸۰	دشتستان- چهورک	کاسنی	کاسنی	<i>Compositae</i>	<i>Cichorium intybus</i>
علفی	۳۱-۱۳	۳۵۰	۷۰۰	کنگان- جم	انار	انار	<i>Punicae</i>	<i>Punica granatum</i>
بوته‌ای	۳۳-۱۳	۲۷۴	۷۰	دشتستان- سمل	جو	جو	<i>Graminae</i>	<i>Hordeum vulgare</i>
بوته‌ای	۳۳-۱۳	۲۷۴	۷۰۰	کنگان- جم	کولی‌کش	کاروانکش	<i>Polygonaceae</i>	<i>Atraphaxis spinosa</i>
علفی	۳۱-۱۳	۲۷۴	۹۰	دشتستان- شبانکاره	شب‌بو	شب‌بو	<i>Cruciferae</i>	<i>Matthiola longipetala</i>
علفی	۳۳-۱۳	۲۷۴	۳۰	دشتستان- برازجان	پرپین	خرفه	<i>Portulacaceae</i>	<i>Portulaca oleraceae</i>
درختی	۳۳-۱۳	۲۷۴	۶۵	دشتستان- برازجان	خرما	نخل	<i>Palmaeae</i>	<i>Phoenix dactylifera</i>
علفی	۳۵-۱۷	۱۹۴	۶۵	دیر- دوراهک به ریز	بغیض	بغیض	<i>Umbelliferae</i>	<i>Ducrosia assadi</i>
علفی	۳۵-۱۷	۱۹۴	۳۵	کنگان- نایبند	پلنگ‌کش	خارخسک	<i>Zygophyllaceae</i>	<i>Tribulus terrestris</i>

ادامه جدول شماره ۱

فرم رویشی	میانگین حداقل و حداکثر دما (درجه سانتیگراد)	میانگین بارندگی سالیانه (میلیمتر)	ارتفاع از سطح دریا (متر)	محل جمع‌آوری	نام محلی	نام فارسی	نام تیره	نام علمی
درختچه‌ای	۳۱-۱۳	۳۵۰	۷۰۰	دشتستان - خیرک	بنگرو	بنگرو	<i>Verbenaceae</i>	<i>Vitex pessedo-negundo</i>
بوته‌ای	۳۳-۱۳	۲۵۰	۳۵	بوشهر - عالی شهر	درمنه	درمنه دشتی	<i>Compositae</i>	<i>Artemisia scoparia</i>
درختی	۳-۱۳	۳۵۰	۶۵۰	دشتستان - تنگ ارم	سمنگ	انار شیطان	<i>Bigniniaceae</i>	<i>Tecomella undulata</i>
بوته‌ای	۳۳-۱۳	۲۷۴	۳۵۰	تنگستان - خایز	تنگستان-خاییز	پرسیاوشان	<i>Adiantaceae</i>	<i>Adiantum capillus-veneris</i>
علفی	۳۱-۱۳	۲۷۴	۴۰	بوشهر - عالی شهر	سیاه‌دانه	سیاه‌دانه	<i>Ranunculaceae</i>	<i>Nigella arvensis</i>
درختی	۳۱-۱۳	۳۵۰	۷۰۰	دشتستان - خیرک	زیتون	زیتون	<i>Oleaceae</i>	<i>Olea euopaea</i>
بوته‌ای	۳۱-۱۳	۴۰۰	۱۱۰۰	کنگان - کوه عسلویه	شکرشفا	گلدر	<i>Labiatae</i>	<i>Otostegia persica</i>
علفی	۳۱-۱۳	۳۵۰	۶۸۰	دشتستان - چهوک	شاتره	شاهتره	<i>Fumariaceae</i>	<i>Fumaria asepala</i>
علفی	۳۱-۱۳	۳۵۰	۶۸۰	دشتستان - چهوک	شاتره	شاهتره	<i>Fumariaceae</i>	<i>Fumaria vaillantii</i>
بوته‌ای	۳۱-۱۳	۳۰۰	۶۸۰	کنگان - جم	خارشتر	خارشتر	<i>Papilionaceae</i>	<i>Alhagi camelurum</i>
بوته‌ای	۳۱-۱۳	۴۰۰	۷۵۰	دشتستان - بزپر	دینش	اسفند	<i>Zygophyllaceae</i>	<i>Peganum harmala</i>

ادامه جدول شماره ۱

فرم رویشی	میانگین حداقل و حداکثر دما (درجه سانتیگراد)	میانگین بارندگی سالیانه (میلیمتر)	ارتفاع از سطح دریا (متر)	محل جمع‌آوری	نام محلی	نام فارسی	نام تیره	نام علمی
علفی	۳۳-۱۳	۲۷۴	۶۵	تنگستان- خاییز	اوشه گل سرخو	-	<i>Umbelliferae</i>	<i>Oliveria decumbens</i>
درختی	۳۱-۱۳	۳۵	۶۸۰	کنگان- جم	سپستون	سپستان	<i>Boraginaceae</i>	<i>Cordia myxa</i>
درختی	۳۸-۱۷	۱۵۰	۲۵	کنگان- عسلویه (کاشته شده)	سپستون	سپستان	<i>Boraginaceae</i>	<i>Cordia crenata</i>
درختچه‌ای	۳۱-۱۳	۳۵۰	۷۰۰	کنگان- کوه عسلویه	بادوم	بادام	<i>Rosaceae</i>	<i>Amygdalus scoperia</i>
علفی	۳۳-۱۳	۲۷۴	۴۵	دشتستان- بنداروز	کنجی	کنجد	<i>Pedliaceae</i>	<i>Sesamum indicum</i>
درختی	۲۹-۱۳	۴۰۰	۱۲۰۰	دشتستان- بزپر	بلوط	بلوط	<i>Fagaceae</i>	<i>Quercus persicus</i>
بوته‌ای	۳۱-۱۳	۴۰۰	۱۱۰۰	کنگان- جم- عسلویه	پیدم کوهی	پونه کوهی	<i>Labiatae</i>	<i>Nepeta persica</i>
علفی	۳۳-۱۳	۲۷۴	۳۵	دشتستان- آپیخش	بادآور	گل گندم	<i>Compesitae</i>	<i>Centaurea bruguierianan</i>
درختچه‌ای	۳۳-۱۳	۲۷۴	۹۰	دشتستان- برازجان	کنار	کنار	<i>Rhmnaceae</i>	<i>Ziziphus spina-christi</i>
علفی	۳۱-۱۳	۳۵۰	۷۰۰	دشتستان- خیرک	بته	پونه کوهی	<i>Labiatae</i>	<i>Mentha spicata</i>

بحث

در پایان طرح ۷۰ گونه گیاه دارویی که دارای کاربردهای سنتی است شناسایی گردید که متعلق به ۴۰ تیره و ۶۹ جنس می‌باشد. از این تعداد ۳۲ گونه علفی، ۱۷ گونه بوته‌ای، ۱۲ گونه درختچه‌ای، ۷ گونه درختی و ۲ گونه غده‌ای می‌باشند. از میان ۴۰ تیره موجود ۱۷ تیره دارای یک جنس و گونه بوده و بقیه بیش از دو گونه را دربر می‌گیرد. تیره‌های Cruciferae, Umbelliferae, Compositae, Labiatae به ترتیب بیشترین گونه‌های دارویی را به خود اختصاص می‌دهند.

استان بوشهر را از نظر توپوگرافی می‌توان به سه منطقه ساحلی، جلگه‌ای و کوهستانی تقسیم کرد. به‌رغم وجود امکانات در مناطق جلگه‌ای از جمله دسترسی به جاده آسفالتی، وسایل نقلیه، خانه‌های بهداشت و حتی وجود پزشک در روستاها استفاده از گیاهان دارویی نه تنها کاهش نیافته است، بلکه مصرف آن روز به روز در حال افزایش می‌باشد. اهالی ساکن در مناطق کوهستانی هنوز خود را وابسته به گیاهان طبیعت می‌دانند و فرهنگ استفاده از گیاهان دارویی با سرشت آنها آمیخته است.

از جدول شماره ۱ چنین بر می‌آید که وجود گیاهان دارویی در هر منطقه با اقلیم آن ارتباط دارد. به‌طوری‌که برخی گیاهان فقط در ارتفاعات رویش دارند و برخی دیگر سواحل استان و فقط مناطق جلگه‌ای را ترجیح می‌دهند. گیاه مهم دارویی آلوئه در کنار ساحل، حداکثر با ارتفاع ۲۵ متر از سطح دریا و با بارندگی سالانه ۱۵۰ میلیمتر توسعه و گسترش می‌یابد. گیاه دارویی مورد از ارتفاع ۹۰۰ متر از سطح دریا به بالا و در کنار رودخانه‌های دائمی رویش دارد. سالویا و سداب در ارتفاعات بالاتر از ۸۰۰ متر از سطح دریا و با بارندگی ۴۰۰ میلیمتر در سال و گیاهانی مانند پهل، بارهنگ، گزنه، کنار، به دلیل سازگاری بالایی که دارند در شرایط اقلیمی مختلف و در تمامی مناطق استان (جلگه و کوهستانی) پراکنده‌اند. همان‌طور که در قبل اشاره شد که با توجه به اهمیت

گیاهان دارویی و مصرف آنها در منطقه جهت جلوگیری از انقراض گونه‌های گیاهی مسئولان ملزم به انجام برنامه‌ریزی دقیق کوتاه مدت یا طولانی مدت می‌باشند.

سپاسگزاری

بدین وسیله از آقای مهندس سید موسی صادقی (ریاست مرکز) به واسطه در اختیار قراردادن امکانات مورد نیاز تحقیق، آقای مهندس فرار به خاطر ویراستاری مقاله و سرکار خانم مهندس فاطمه غلامیان برای همکاری در تحقیق و تهیه گزارش سپاسگزاری می‌شود.

منابع

- خاتم‌ساز، م.، ۱۳۷۱. فلور ایران. شماره ۶، تیره گل سرخیان، انتشارات مؤسسه تحقیقات جنگلها و مراتع. ۳۵۲ صفحه.
- خاتم‌ساز، م.، ۱۳۷۷. فلور ایران. شماره ۲۴، تیره سیب‌زمینی، انتشارات مؤسسه تحقیقات جنگلها و مراتع. ۳۵۲ صفحه.
- زرگری، ع.، گیاهان دارویی (۵ جلد). انتشارات دانشگاه تهران.
- قهرمان، ا.، ۱۳۷۳. کروموفیت‌های ایران. مرکز نشر دانشگاه تهران، جلد سوم ۸۶۷ صفحه.
- قهرمان، ا.، ۱۳۷۳. کروموفیت‌های ایران. مرکز نشر دانشگاه تهران، جلد چهارم ۶۱۸ صفحه.
- قهرمان، ا.، ۱۳۷۵. فلور رنگی ایران. جلد ۱ تا ۱۶، انتشارات مؤسسه تحقیقات جنگلها و مراتع.

- قهرمان، ا.، ۱۳۶۹. کروموفیت‌های ایران. مرکز نشر دانشگاه تهران، جلد اول ۳۵۰ صفحه.
- قهرمان، ا.، ۱۳۷۲. کروموفیت‌های ایران. مرکز نشر دانشگاه تهران، جلد دوم ۸۴۲ صفحه.
- مبین، ص.، ۱۳۵۸. رستنی‌های ایران. انتشارات دانشگاه تهران، جلد دوم ۴۵۶ صفحه.
- مبین، صادق، ۱۳۵۹. رستنی‌های ایران. انتشارات دانشگاه تهران، جلد اول ۴۵۰ صفحه.
- مبین، ص.، ۱۳۶۴. رستنی‌های ایران. انتشارات دانشگاه تهران، جلد سوم ۶۶۵ صفحه.
- مبین، ص.، ۱۳۷۴. رستنی‌های ایران. انتشارات دانشگاه تهران، جلد چهارم ۳۳۵ صفحه.
- مظفریان، و. ا.، ۱۳۷۳. رده‌بندی گیاهی. کتاب اول، نشر دانش آموز. ۵۰۱ صفحه.
- مظفریان، و. ا.، ۱۳۷۳. رده‌بندی گیاهی. کتاب دوم، نشر دانش آموز. ۶۱۰ صفحه.
- مهندسین مشاور آبرفت. ۱۳۶۳. بررسی و ارزیابی مقدماتی طرح‌های بارز آب و خاک در استان بوشهر. جلد اول، مشاور مراکز خدمات روستایی استان بوشهر. ۱۸۲ صفحه.
- میرحیدر، ح.، ۱۳۷۳. معارف گیاهی (۷ جلد) دفتر نشر فرهنگ اسلامی.

Vol. 20 No. (2), 213-227 (2004)

Medicinal Plants of Bushehr Province

K. Sartavi¹ and F. Gholamian¹

Abstract

Bushehr province with an area of about 25360 sq. is beside Persian Gulf. This province was divided into two parts plain regions and mountains regions. Soil of plain regions is salt and sandy - laom and soil of mountains regions is sandy - soil often sandy - laom and alluvial.

At first collection and identification of medicinal plants in Bushehr province with seven town ships which divided to four regions. This project performed for four years (1995 - 1999).

In this research 70 species of medicinal plants were collected and identified. They classified in 70 species, 32 species were herbaceous, 17 bush, 12 shrubs, 7 trees and tubers. Scientific name, altitude and distribution were mentioned in this paper.

Key Words: Medicinal Plants, collection, identification, Bushehr province

---

1- Research center of Agriculture and Natural Resources of Bushehr province
E-mail: Sartavi@ yahoo.com